

Гнатюк Аліна Сергіївна
студентка гр. ФФМ-11, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Лободіна З. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Бюджет є головною ланкою фінансової системи для будь-якої країни світу. Акумуляовані у бюджеті ресурси є фінансовим підґрунтям для реалізації основних повноважень, покладених на державу суспільством. Формування фінансових ресурсів бюджету може відбуватись на різних засадах, однак із застосуванням двох ключових методів мобілізації коштів – податкового та неподаткового. Величина питомої ваги податкових надходжень у структурі доходів бюджету, як свідчить практика, перебуває у залежності від рівня розвитку економіки країни – чим більш розвинутою та демократичною є держава, тим більше значення мають податки у наповненні бюджету.

В основу поняття податкових надходжень покладена вихідна категорія податку, яка є однією із базових у фінансовій науці. Розвиток податкових відносин супроводжувався набуттям процесу формування доходів бюджету все більш примусового характеру. Це пов'язано із трансформацією економічної основи функціонування держави, зміною її ролі як суспільного інституту. З утвердженням ринкових відносин держава все більше позбувалась економічних активів на користь приватних власників, трансформуючись у державу-функцію, державу-посередника між потребами суспільства та економічними механізмами їхньої реалізації. За державою було закріплене право втручатися в хід економічних процесів, перерозподіляти доходи у територіальному, соціальному та інших розрізах, реалізувати інші функції з надання загальносуспільних благ. Внаслідок такої трансформації у сучасному суспільстві держава сприймається як сервісний інститут, що виступає механізмом трансформації суспільних потреб у суспільні блага, організовує надання суспільству специфічних послуг, які не можуть бути надані ринком. Взамін за ці блага суспільство зобов'язане сплачувати на користь держави податки.

«Державоцентричний» підхід до трактування податків як інструменту для мобілізації фінансових ресурсів держави започаткував А. Вагнер. Він розглядає податки як дієвий інструмент держави, за допомогою якого вона може стягувати кошти з окремих домогосподарств для здійснення державних видатків та змін у розподілі суспільного продукту [2]. Серед більшості пропонованих у сучасній науковій літературі дефініцій наголошено на таких важливих ознаках податку, як примусовий характер, безеквівалентність чи зв'язок із суспільними потребами, однак невивиправдано упускається той аспект, що продуктом функціонування податку є формування відповідних надходжень бюджету.

Важливим аспектом розкриття сутності податкових надходжень бюджету є характер та джерела їхнього утворення. Як зазначає І. Чугунов, примусовий характер податкових надходжень обумовлюється самою природою податкових

відносин, зокрема вилученням частини доходів та інших активів платників податків на користь держави для забезпечення суспільно необхідних витрат та перерозподілу ВВП. Такий характер утворення податкових відносин визначає склад джерел формування податкових надходжень, зокрема частини доходу чи інших активів платника, з яких сплачуються податкові зобов'язання [4, с. 7-8]. Відповідно до цього, сучасна структура податкових надходжень державного бюджету об'єднує такі їх підгрупи:

– податки на доходи, прибуток, на збільшення ринкової вартості. До цієї групи податкових надходжень державного бюджету зараховують поступлення від сплати ПДФО, податку на прибуток. У зарубіжній фіскальній практиці для оподаткування окремих видів доходів громадян чи підприємств застосовують також інші види податків, зокрема податок на спадщину і дарування, податок на приріст капіталу, на дивіденди та ін. Натомість, в Україні усі ці види доходів оподатковуються в рамках функціонування податку на доходи фізичних осіб;

– рентна плата, в тому числі плата за користування надрами, спеціальне використання водних, лісових та інших ресурсів. Виокремлення цієї підгрупи податкових надходжень проведене з прийняттям нової редакції Бюджетного кодексу України, раніше платежі, які до неї зараховуються, обліковувались у різних підгрупах податкових та неподаткових надходжень. Однак зважаючи на економічний зміст цих платежів, які виражають відносини між платниками податків, які використовують природні ресурси (водні, лісові ресурси, повітря, радіохвилі та ін.) та державою як представника власника цих ресурсів (народу України) щодо їх залучення у господарський оборот та отримання плати, вважати їх складовою податкових надходжень цілком аргументовано;

– внутрішні податки на товари і послуги, куди зараховують надходження від сплати податку на додану вартість та акцизного податку. У світовій практиці функціонують альтернативні види універсальних акцизів, зокрема податок з продажу, податок з обороту. Однак, податок на додану вартість на теперішній час запроваджений у більшості країн світу, а в країнах об'єднаної Європи він є обов'язковим для введення. Щодо специфічних акцизів, то їх роль у податкових надходженнях державного бюджету визначається політикою держави стосовно визначення кола підакцизних товарів, а також розмежування цих платежів у розрізі складових бюджетної системи;

– податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, до якої належать надходження від ввізного та вивізного мита. До приєднання України до СОТ важливою за фіскальним значенням складовою цієї підгрупи податкових доходів були також митні збори за проходження митних процедур. Однак, в сучасних умовах ці збори в більшості скасовані, що звело відповідні надходження до мінімуму. Більш того, з лібералізацією торгівельних відносин, поширенням зони вільної торгівлі на все більш широкий перелік країн, митні платежі з кожним роком втрачають свою фіскальну значимість як джерело доходів бюджету;

– інші податки та збори, які не зараховані до попередніх груп. До цієї підгрупи зараховують надходження від екологічного податку, а також інші фіскально незначні платежі. На наш погляд, фіскальна слабкість екологічного

податку в сучасній Україні є наслідком проведення відповідної політики, що покликана захищати інтереси великого капіталу. Посилення гостроти проблем збереження екосистем, забезпечення екологічного безпечного середовища для життєдіяльності людини фіскальна та регулююча роль екологічного податку буде швидко зростати. Більш того, зважаючи на зарубіжну практику, можна прогнозувати розвиток екологічного оподаткування, зокрема впровадження в Україні нових фіскальних інструментів, які довели свою ефективність у країнах Європи (податок на авіаперевезення, податок на транзит, податок на емісію CO₂ та інші), а отже присвоєння відповідній підгрупі податкових надходжень назви «екологічні податки».

Провідним чинником, який визначає параметри податкової системи країни, а відтак об'ємно-структурні показники податкових надходжень як результату її функціонування є податкова політика. На думку М. Рубан, «структуру системи оподаткування можливо розглядати як комбінацію податкових ставок та баз окремих податків. Така структура чинить більш вагомий вплив на економічне зростання, ніж рівень оподаткування (частку податкових надходжень відносно ВВП), з огляду на те, що рівень оподаткування характеризує вибір платниками податків відповідної соціально-економічної моделі розвитку країни» [3, с. 106]. Таким чином, рівень оподаткування визначається на основі суспільного консенсусу щодо того, який обсяг державного регулювання економічного та соціального розвитку є найбільш прийнятним для даної країни. Для прикладу, в об'єднанні найбільш успішних країн світу ОЕСР рівень оподаткування різниться від 20% у Мексиці та Чилі до близько половини ВВП у Данії та Норвегії.

Щодо структури податкових надходжень, то на думку В. Танзі, їй також слід приділяти увагу при формуванні податкової політики держави, на рівні із вирішенням питання про допустимий рівень перерозподілу ВВП через податкову систему. Найважливішим, за В. Танзі, є відслідковування структури податкових надходжень у розрізі податків на доходи і прибуток та податків на споживання, оскільки вони найбільше впливають на показники економічного розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі [5]. В умовах глобалізації, звертає увагу І. Чугунов, при побудові податкової системи у державах з відкритим типом економіки необхідно враховувати досвід розвитку податкових систем тих країн, які виступають найбільшими конкурентами на ринках збуту товарів, оскільки податкова система в сучасних умовах виступає важливим чинником формування загального рівня конкурентоспроможності країни. Невідповідність податкової системи країни рівню її економічного і соціального розвитку, ігнорування при її побудові чинника міждержавної податкової конкуренції може стимулювати виведення капіталу за межі держави, використання схем мінімізації податкових платежів, пригнічувати розвиток економіки [1, с. 216].

Зарубіжний досвід доводить, що країни з розвинутою економікою перш за все при формуванні податкових надходжень бюджету опираються на пряме оподаткування, тобто податки на особисті та корпоративні доходи. Фіскальна ефективність цих податків залежить від рівня економічного розвитку країни,

добробуту населення, тобто від ширини бази оподаткування. Натомість, у країнах з економікою, що розвивається, де спостерігаються високі показники майнового розшарування, характерною ознакою податкових доходів бюджету є превалювання надходжень від оподаткування процесів споживання, зокрема від податку на додану вартість та специфічних акцизів. В умовах глобалізації та зняття обмежень на міжнародну торгівлю спостерігається загальна тенденція до зменшення фіскального значення податків на зовнішні операції, питома вага яких у структурі доходів бюджету в розвинутих країнах не перевищує 2-3%.

Таким чином, податкові надходження є наслідком реалізації фіскальної функції податків та тісно пов'язані із податковою політикою. Через визначення основних параметрів податкової системи держава може забезпечити сприятливі умови для ведення господарської діяльності, стимулювати зростання добробуту різних верств суспільства. Якісний зв'язок між податковими надходженнями та податковою політикою виявляється через механізм фіскального регулювання економіки, коли траєкторія зміни податкових надходжень визначається через вдосконалення окремих елементів податкової системи в рамках реалізації цілей податкової політики. Зростання потреб держави у фінансових ресурсах стає причиною коригування поточної податкової політики, що має наслідком зміну обсягів та структури податкових надходжень бюджету.

Вплив податкової політики на формування структури податкових доходів бюджету підсилюється значним рівнем взаємозалежності фіскальних платежів. Для прикладу, обсяги надходжень від оподаткування доданої вартості значною мірою залежать від ставок та бази оподаткування акцизним податком, ввізним митом, а також масштабів ухилення від їхньої сплати. Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств залежить від параметрів усіх податків та зборів, які згідно чинного законодавства, враховують при визначенні валових витрат, зокрема ресурсних платежів, єдиного соціального внеску та ін. Поряд з цим, умови перебування на спрощеній системі оподаткування та привабливість її застосування для суб'єкта господарювання також визначають динаміку обсягів надходжень від оподаткування прибутку підприємств. Не менш вагомий вплив на податкові надходження справляють рівень виконання податкових зобов'язань, що виражається у показниках податкової заборгованості та переплат, масштаби надання податкових пільг та можливості для мінімізації податкових платежів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія / за ред. І. Я. Чугунова. К.: НІОС, 2003. 488 с.
2. Дубовик О. Ю. Теоретичні основи оподаткування. Податкова система: навчальний посібник / за ред. В. Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. С. 8-47. URL: [http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2436/1/Теоретичні основи оподаткування.pdf](http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2436/1/Теоретичні_основи_оподаткування.pdf).
3. Рубан М. О. Податкова політика як інструмент регулювання економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13. Ч. 2. С. 105-109.

4. Чугунов І., Островецький В. Формування податкових надходжень бюджету як складова системи бюджетно-податкового регулювання. *Наукові праці НДФІ*. 2006. № 3 (36). С. 3-14.

5. Tanzi V. Fiscal policies in economies in transition. Washington, DC: International Monetary Fund, 2004. 359 p.